

Աստղագիտություն մարզային փուլ - 2022թ.

9-12-րդ դասարաններ – 180 րոպե

Առաջադրանքները և լուծումներ

1. Դիտողը ամեն օր դիտում է երկինքը նույն աստղային ժամին և միշտ տեսնում է, որ Արեգակը գտնվում է հորիզոնում : Երկրի n° ր մասում և n° ր աստղային ժամին կարող է դա տեղի ունենալ: **3 միավոր**

Լուծում: Դա կարող է տեղի ունենալ այնտեղ, որտեղ աստղային ժամանակի որևէ պահի Խավարածիրը համընկնում է հորիզոնի հետ: Հետևաբար, այդ նույն ժամանակ զենիթում կգտնվի կամ հյուսիսային ($\alpha=18\delta$, $\delta=66.5^{\circ}$) կամ հարավային ($\alpha=06\delta$, $\delta=-66.5^{\circ}$) բևեռը: Հետևաբար, նման պատկեր կարող է դիտվել հյուսիսային բևեռային շրջանում աստղային ժամանակով ժամը 18-ին, կամ հարավային բևեռային շրջանում՝ ժամը 6-ին:

2. Վեներայի առավելագույն էլոնգացիայի ժամանակ Երկրի ինչ-որ կետից .

- Արեգակը դիտվում է հարավում, իսկ Վեներան՝ հյուսիսում, միևնույն բարձրության վրա:
- Արեգակը դիտվում է արևմուտքում, իսկ Վեներան՝ արևելքում, միևնույն բարձրության վրա:

Հնարավոր են արդյո՞ք այս դեպքերը, եթե այո, ապա ե՞րբ և n° ր աշխարհագրական լայնությունների և հորիզոնից ի՞նչ բարձրության վրա են դիտվում Արեգակն ու Վեներան:

4 միավոր

Լուծում: Առավելագույն էլոնգացիայի ժամանակ Վեներան և Արեգակը գտնվում են խավարածրի վրա, իրարից 47 աստիճան հեռավորության վրա: Հիշենք, որ երկնոլորտի երկու ոչ հակադիր կետերով կարելի է տանել միայն մեկ մեծ շրջան: Տրված դեպքում, Վեներայով և Արեգակով տարված մեծ շրջանը կարող է լինել միայն Խավարածիրը: Սակայն, առաջին դեպքում, խնդրի պայմանից հետևում է, որ մեծ շրջանը անցնում է հյուսիսի, հարավի և զենիթի կետերով, հետևաբար, համընկնելով երկնային միջօրեականի հետ: Մեծ շրջանի միակությունից հետևում է, որ Խավարածիրը համընկնում է երկնային միջօրեականի հետ, ինչն անհնար է:

Երկրորդ դեպքում, երբ Արեգակը գտնվում է արևմուտքում, իսկ Վեներան՝ արևելքում, մեծ շրջանը անցնում է արևմուտքի, արևելքի, զենիթի կետերով և կարող է համընկնել Խավարածրի հետ: Դա կարող է տեղի ունենալ հյուսիսային արևադարձում աստղային ժամանակով ժամը 6-ին, կամ հարավային արևադարձում՝ ժամը 18-ին: Չենիթի կետը գտնվում էրկու լուսատուների մեջտեղում, հավասարապես հեռացած լինելով 23.5 աստիճան: Հետևաբար, երկու լուսատուների բարձրությունը հորիզոնից կազմել է 66.5 աստիճան: Քանի որ դիտվել է առավելագույն արևելյան էլոնգացիա, ապա, հաշվի առնելով Արեգակի տեսանելի անկյունային շարժման արագությունը և նրա հեռավորությունը գիշերահավասարի կետերից, կարելի է գնահատել, որ հյուսիսային արևադարձում նման պատկեր կարող էր դիտվել մայիսի վերջին, իսկ հարավայինում՝ նոյեմբերի վերջին:

3. Որքա՞ն պիտի լինի Մարսի էքսցենտրիսիտետը, որպեսզի մեծ դիմակայության ժամանակ հետադարձ շարժում չդիտվի: Որքա՞ն կլինի+ Մարսի պայծառությունը «նոր» էքսցենտրիսիտետի դեպքում: Մարսի ուղեծրի մեծ կիսաառանցքը հավասար է 1.524 ա.մ., էքսցենտրիսիտետը՝ 0.0935, առավելագույն տեսանելի աստղային մեծությունը՝ -2.9:

4 միավոր

Լուծում: Արտաքին մոլորակի դիմակայության ժամանակ, երբ մոլորակի և Երկրի արագությունների վեկտորները համարյա գուգահեռ են, Երկրից դիտելիս մոլորակի շարժումը թվում է հետադարձ այն պատճառով, որ մոլորակի արագության մոդուլը փոքր է Երկրի արագությունից: Սակայն եթե մոլորակի ուղեծիրը լինի Բավականաչափ ձգված, ապա նրա արագությունը պերիհելիումում և նրա անմիջական մոտակայքում կարող է գերազանցել Երկրի արագությանը: Բնականաբար, եթե այդ պահին մոլորակը գտնվի դիմակայության մեջ, ապա հետադարձ շարժում չի դիտվի:

Մարսի պերիհելիումի և աֆելիումի հեռավորությունները հավասար են

$$R_p = a(1 - e); \quad R_A = a(1 + e),$$

որտեղ a -ն Մարսի մեծ կիսաառանցքն է, e -ն՝ էքսցենտրիսիտետը:

Այդ երկու կետերի համար իմպուլսի մոմենտի և էներգիայի պահպանման օրենքներից

$$R_A v_A = R_p v_p;$$

$$\frac{v_A^2}{2} - \frac{GM}{R_A} = \frac{v_p^2}{2} - \frac{GM}{R_p}.$$

կարելի է ստանալ Մարսի արագությունը պերիհելիումի կետում և հավասարացնելով այն Երկրի ուղեծրային արագությանը, որոշել այն v_p սահմանային արագությունը, որից բարձր արագությունների դեպքում պերիհելիումում հետադարձ շարժում չի դիտվի.

$$v_p^2 = \frac{GM}{a} \frac{1+e}{1-e} = \frac{GM}{a_0}.$$

որտեղ a_0 -ն Երկրի ուղեծրի շառավիղն է: Այստեղից՝

$$e = \frac{a - a_0}{a + a_0} = 0.207$$

Այսպիսի էքսցենտրիսիտետի դեպքում, մեծ դիմակայության ժամանակ Մարսը կգտնվի

$$d = a_0 \frac{a - a_0}{a + a_0}.$$

հեռավորության վրա և կունենա առավելագույն պայծառությունը, որը հավասար կլինի

$$m = -2.9 + 5 \lg \frac{d(d + a_0)}{d_0(d_0 + a_0)} = -4.5.$$

որտեղ d_0 -ն հեռավորությունն է Երկրից իրական մեծ դիմակայությունների դեպքում, և հաշվի է առնվել, որ Մարսի պայծառությունը փոխվում է ոչ միայն Երկրին, այլ նաև Արեգակին մոտենալու արդյունքում:

4. Սկավառականման գալակտիկայի շառավիղը հավասար է 15 կպկ, իսկ սկավառակի հաստությունը շատ ավելի փոքր է: Գալակտիկայի զանգվածը հավասար է $10^{11} M_{\odot}$ և հավասարաչափ բաշխված է գալակտիկայի ծավալով մեկ: Երկու աստղ պտտվում են գալակտիկայի կենտրոնի շուրջ միևնույն ուղղությամբ, համապատասխանաբար, $r_1 = 5$ կպկ և $r_2 = 10$ կպկ շառավիղ ունեցող շրջանագծային ուղեծրերով: Գտնել առաջին աստղի սինոդիկ պարբերությունը երկրորդ աստղի մոտակայքից դիտելիս:

4 միավոր

Լուծում: Նյութի ρ խտությունը գալակտիկայի ներսում հավասար է

$$\rho = \frac{M}{\pi R^2 d}$$

որտեղ M - ը գալակտիկայի զանգվածն է, R -ը՝ շառավիղը, d – ն սկավառակի հաստությունը: Բավարար մոտավորությամբ կարելի է համարել, որ աստղի ուղեծրային շարժումը r

$$m(r) = \pi r^2 d \rho = M \frac{r^2}{R^2}$$

շառավիղ ունեցող շրջանագծով պայմանավորված է r շառավիղ ունեցող գլանում պարփակված զանգվածով, որն հավասար է՝

Հետևաբար, աստղի անկյունային արագությունը գալակտիկայի կենտրոնի շուրջ կլինի՝

$$\omega(r) = \sqrt{\frac{Gm(r)}{r^3}} = \sqrt{\frac{GM}{R^3} \cdot \frac{R}{r}}$$

Այստեղից, որոնվող սինոդիկ պարբերության համար կստացվի՝

$$S = \frac{2\pi}{\omega(r_1) - \omega(r_2)} = 2\pi \sqrt{\frac{R^3}{GM}} \cdot \frac{1}{\sqrt{R/r_1} - \sqrt{R/r_2}}$$

Տեղադրելով տրված տվյալները, կստանանք $S = 1.07$ մլրդ տարի:

5. 4.7 մեծության աստղի անկյունային տրամագիծը հավասար է 0.004 անկյունային վայրկյան: Մպեկտրոսկոպիկ դիտումները ցույց են տալիս, որ նատրիումի $\lambda = 5890 \text{ \AA}$ գիծը ունի երկու բաղադրիչ՝ պայծառ և թույլ: Թույլ բաղադրիչի ալիքի երկարությունը սինուսիդոպալ փոխվում է $P = 30$ տարի պարբերությամբ, $\Delta\lambda = 0.6 \text{ \AA}$ ամպլիտուդով, ընդ որում ամեն պարբերության ընթացքում թույլ բաղադրիչը մեկ անգամ անհետանում է $t = 230$ օրով: Ուժեղ բաղադրիչի դեպքում նման պարբերական փոփոխականություն չի դիտվում: Գնահատել աստղի տրամագիծը, հեռավորությունը, զանգվածը և ջերմաստիճանը:

5 միավոր

Լուծում:

Աստղը սպեկտրալ կրկնակի է: Նատրիումի գծի թույլ բաղադրիչը պատկանում է արբանյակ աստղին: Բերված տվյալները թույլ են տալիս ընդունել, որ արբանյակ աստղի ուղեծիրը շրջանագիծ է, իսկ նրա հարթությունը համընկնում է տեսագծի հարթության հետ: Հետևաբար, կարելի է գնահատել արբանյակ աստղի ուղեծրային արագությունը, օգտվելով հետևյալ առնչությունից.

$$v = c\Delta\lambda / \lambda.$$

Գլխավոր աստղի տրամագիծը մոտավորապես հավասար կլինի ուղեծրի այն հատվածին, որի վրա գտնվելիս արբանյակ աստղը ծածկվում է գլխավոր աստղի կողմից և $t = 230$ օր դադարում է տեսանելի լինել

$$D = vt$$

Գլխավոր աստղի տրամագիծը կստացվի մոտ $D = 600$ մլն կմ կամ 4 ա.մ.: Աստղի անկյունային և գծային տրամագծերից կարելի է որոշել աստղի հեռավորությունը՝ $r = 1$ կպկ: Ունենալով հեռավորությունը կարելի է որոշել նաև բացարձակ աստղային մեծությունը՝ $m_0 = m + 5 - 5 \lg r = -5.3$.

Օգտվելով Ստեֆան-Բոլցմանի առնչությունից, ունենալով աստղի բացարձակ աստղային մեծությունն ու շառավիղը և համեմատելով Արեգակի հետ, կարելի է որոշել աստղի ջերմաստիճանը՝ $T = 2700$:

Գլխավոր աստղի զանգվածը գնահատելու համար համեմատենք կրկնակի աստղային համակարգը Արեգակ-Երկիր համակարգի հետ: Օգտվելով Կեպլերի 3-րդ ընդհանրացված օրենքից

$$\frac{a^2}{P^2 M} = \frac{v^3 P}{M} = const.$$

և ընդունելով, որ արբանյակ աստղի զանգվածը շատ ավելի փոքր է, քան գլխավոր աստղի զանգվածը, կստանանք որ աստղի զանգվածը մոտ $30M_{\odot}$ է:

Հանձնաժողովի նախագահ՝

Ա.Հակոբյան